

ЗА ЛЕКСИКАТА НА ХИМНОГРАФСКИТЕ ТЕКСТОВИ ОД МАКЕДОНСКА РЕДАКЦИЈА*

Лилјана Макаријоска

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Македонија

Subject of interest of our paper is the hymn graphic lexis in the triodes and in the menology, treated for the purposes for creating the Dictionary of the Macedonian Recension of Church Slavonic.

The hymn graphic texts, with their specific characteristics, enrich the knowledge on the Church Slavonic lexical fund, as a part of this Dictionary. The style of the hymn graphic texts requires specific selection of certain phonological, morphological and above all, lexical and word formation units, presence of archaic and updated lexis, words from the vernacular, as well as updates from the field of word formation.

Химнографските текстови со своите специфични лексички и зборообразувачки особености на своевиден начин ги збогатуваат сознанијата за црковнословенскиот лексичкиот фонд.

Работата врз *Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција*¹ овозможува дефинирање на специфичниот придонес на секој одделен текст во рамките на обработуваниот корпус. Во објавениот дел од материјалот особено доаѓа до израз лексичкото богатство на химнографските текстови, на триодите и на минејот.

Химнографските текстови се репрезентирани преку македонските триоди: Битолскиот² (Bit), Загребскиот³ (Zag), Шафариковиот⁴ (Šaf), Орбелскиот⁵ (Orb) и Хлудовиот триод⁶ (Hlud), како и преку Ваташкиот минеј⁷ (Vtš).

Несомнено значајна е и анализата на библиските читања во триодот. евангелските што ги разгледува Русек⁸, и паримејните читања на кои детално се осврнува Рибарова⁹.

На жанровската разновидност и специфичната структура на Ваташкиот минеј се должат лексичките специфичности во текстот¹⁰. Ваташкиот минеј, како еден од

* врз основа на картотечниот и обработениот материјал од текстовите што се дел од материјалната база за *Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција*, што е долгорочен проект на Одделението за историја на македонскиот јазик при Институтот за македонски јазик Крсте Мисирков.

¹ *Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција*, гл. уредник З. Рибарова, ред. Л. Макаријоска, З. Рибарова, Р. Угринова-Скаловска, т. 1 (овед, А-Б), Скопје 2006

² посен триод, пишуван во XII век, содржи 101 л., се чува во Софија, во Библиотеката на БАН, 38

³ според структурата е полн триод без поделба на посен и на цветен циклус, потекнува од првата пол. на XIII век, содржи 196 л., се чува во Загреб (ХАЗУ, IV д 107). Анализата на лексиката на македонските триоди покажува поголемо присуство на грцизми во Загребскиот во однос на другите, па се наметнува претпоставка дека се работи за директен превод од грчки текст, што може да се поткрепи со текстолошки факти – Zag во структурата на службата, заедно со Šaf, се сместува во најархаичниот структурен тип на триод.

⁴ полн триод без поделба на посен и на цветен циклус, содржи делови од уставот, пишуван е во втората четвртина на XIII век, има 157 л., се чува во Руската национална библиотека во С.-Петербург F.p. I.74.

⁵ посен и цветен триод, содржи паримии и делови од уставот, потекнува од втората пол. на XIII век, содржи 245 л., се чува во Руската национална библиотека во С.-Петербург (F.p.I.102, Верк. (241 л.), В. F.124/4 (2 л.) и F.124/10 (2 л.)

⁶ содржи паримии и делови од уставот, според структурата е полн триод без поделба на посен и на цветен циклус, пишуван е кон крајот на XIII век, има 191 л., а се чува во Москва (Государственный исторический музей Хлуд.133).

⁷ празничен минеј со служби за големите црковни празници, како и за најпочитуваните светци, а за позначајните празнични денови се додадени паримии и синаксари и сл., пишуван во 1453 год. Се чува на Филолошкиот факултет во Скопје (инв. бр. 1319) и содржи 228 хартиени листови, се лоцира во с. Мешеишта Охридско.

⁸ заклучува дека најархаичен превод на евангелските читања има Hlud, а за Orb се карактеристични некои подновувања.

⁹ заклучува дека паримејните читања во Orb и Hlud се важен извор за паримејниот превод. Во архаичната основа во Orb се напластени бројни подновувања, индивидуални варијанти и редакциски промени. Паримејните читања во Orb донесуваат нови сведоштва за архаичниот прототип на предлошката на ревидираната јужнословенска група – паралелно со постарата лексика се присутни и подновувања кои се најчесто самостојни, карактеристични за секој одделен текст. Од евидентираниите 200 места на кои текстовите Orb и Hlud се разликуваат од паримејниците три четвртини се иновации, меѓу кои има преславизми, делумно русизми и делумно подновувања на дијалектна основа.

¹⁰ Составен дел од текстот се химнографските, старозаветните содржини, житијните состави и деловите од типикот. Секој од овие жанрови има свои специфичности и во поглед на застапената лексика. Врз основа на анализата на лексиката во пролошките читања на Ваташкиот минеј се констатира дека за нив е карактеристична употребата на поинаква лексика во споредба со химнографскиот дел, блиска до секојдневниот живот. Во споредба со Станиславовиот пролог (Stan) Ваташкиот минеј преферира понова лексика, како на пр. *хѡдожѣство*, *хѡдожѣстѣне*

помладите небиблски ракописи, во корпусот за Речникот, овозможува да се проследи не само односот кон традицијата, туку и специфичностите на македонскиот црковнословенски лексички фонд и прифаќањето на новите развојни тенденции и нивната постепена интеграција во јазичната структура.

Триодите воопшто, се одликуваат во однос на библиските ракописи со лексичките и стилско-изразните средства, се одликуваат со нивниот реторичен карактер наметнат од нивната намена и потребата да се предизвика определен ефект врз слушателите, како и со ритмичката организираност на текстот и неговата стилистичка оформеност.

Стилистичката изграденост на триодот наложува специфичен избор на определени фонолошки¹¹, морфолошки¹², лексички и зборообразувачки¹³ и синтаксички единици¹⁴. Химнографскиот текст во Орбелскиот триод покажува жанровско единство со химнографските делови во минеите и во октоисите.

Се забележува присуство на архаична, но и на подновена лексика. Според Црвенковска (2006), лексиката на триодите содржи многу архаични црти¹⁵, што може да е знак за тоа дека првиот словенски превод на триодот е многу стар, близок до Канонот. Присуството на моравизмите ја покажува врската со моравскиот терен, односно го потврдува мислењето дека првиот превод е настанат во Моравија, а наслојката на охридизмите ја потврдува неговата старост. Лексичките подновувања¹⁶, пак, главно го поврзуваат со Преславскиот книжевен центар.

Поради природата на химографските дела, се јавува тенденција за апстрактна и фигуративна употреба на лексемите; тие честопати не се употребени со своето основно значење, туку само со фигуративно. На пр. лексемата *омраченз, омраченънз* има значење 'заблуден, грешен, кој живее надвор од Христовата вера' итн.¹⁷

Голем дел од грцизмите во триодот се термини поврзани со црковната богослужба, односно литургиски грцизми. Тие се присутни најчесто во деловите од уставот:

ΑΝΤΙΠΑΣΧΑ:

Ѡ андипасхы до падикости 216b28Orb; **АНТИФОНЪ:** таж(е) еу(а)н(г)е(л)и(е) · Ѡ и(а)н(а) антиф(о)нъ · Ѡ · тропаръ глас · Ѡ · 105r10Hlud; **АПОДИПНО:** и събравшѣ са поем н-а а-подипно въ хра мѣ прѣпростно а-не на-глас ни поклоня творим 34vHlud;

ЕКСАПСАЛМЪ: ТАЖЕ СЛОУЖБА ВЪРЪНИ ПО ЕКСАПСАЛЪМЪХ АЛИЛОУГЪНА ГЛАХОУ ТРОИУЧНОУ СТИХОЛОГИСАМЪ 34vHlud; **ИРМОСЪ:** ЕРМОУС ИИ ГЛАХ -Е- ВИДИТЕ ВИДИТЕ ЯКО АЗЪ ЕСМЪ БОГЪ ВАШЪ 30a33Orb; **КАТИЗМА:** ТОЖДЕ СТИХОЛОГИСАМЪ КАФИСМЪ ТАЖЕ ВЪСКРЪСЕНИЕ ХРИСТОВО 148v22Hlud;

ЛИТОУРГИЯ: ВЗІВАЕТЬ ЛИТОУРГИЯ ПОСТНА • В ЧЕТВЕРТОК ВЕЛИКІ ЗАКОНТРА АЛКИЛОУРГИНА И ТР
опарз 97v3Hlud;

и по конѣни литѣрѣи свѣтѣаго василиа идеѣ на трапезѣи и имѣ варение безѣ масла и пи
ем вино 103r1Hlud; **метанина:** влагати метанѣи в келиахъ 25c10Orb; **метимонъ:** и потѣм
поѣм метимонъ вѣ наѣалѣѣ .в. ѡасѣаѣ ношѣи вѣзѣаетѣ ѡмѣивение ногѣи и поставимъ .в. прѣ
ворѣ црѣзѣковѣи ѡмѣивалницѣи 103r4Hlud; **прокимень:** вѣход прокименъ .а. ѡсѣаломъ .мъ. гѣ

наспроти хѣтрость во Stan, благоѣстїе наспроти євангелїе во Stan, сзѣдѣльникъ наспроти бляжїка во Stan, шїна наспроти єзїна во Stan, клѣть наспроти хѣжа во Stan, но и обратно: сзѣдѣтельствовати наспроти послоушествовати во Stan, храмина наспроти домъ во Stan.

¹¹ пр. фигурите како алитераија и асонанца бараат прецизен избор на фонемските структури.

¹² морфолошкиот паралелизам наложува употреба на одредени морфолошки категории.

¹³ богатство на синоними, антоними, пароними, збооробразувачките модели во функција на одредени стилски фигури

¹⁴ пр. потребата за ритмичко оформување на текстот наложила повторување на предлози, префикси, кратки заменски форми

¹⁵ Во архаичниот слој се изделува лексиката што го поврзува Orb со лексиката на канонските ракописи или со онаа на ракописите од Охридската книжевна школа. вѣмъ, вѣлѣти са наспроти погрѣжати, гѣжѣиѣзъ, женихъ, кѣзѣнъ, лѣвѣжати итн. Во ракописот се среќаваат и извесен број протобугарски заемки како **вѣсѣръзъ**, **волѣмьрѣ**, **капѣиѣ**, **ковѣѣгѣзъ**, **коѣмьиѣрѣ**, **пеѣатиѣ**, **санъзъ**, **соѣѣ**, **вѣсоѣѣ**. За протобугаризми се сметаат и образувањата со суфикс --ѣни од типот **крѣзмѣѣѣни**, **кѣнигѣѣѣни**.

¹⁶ Во Orb е присутен еден слој од поновата лексика заедничка со лексиката на преславскиот центар. Според Црвенковска (2006) најчесто се работи за лексика заедничка со онаа на Супрасалскиот зборник, како и со поновите преславски ракописи. Тука спаѓаат сложенките со прв дел *едино-* како: *ЕДИНОИМЕНИТЪ*, *ЕДИНОМЪДРОВАТИ*, *ЕДИНОПАУАЛИНЕ*, *ЕДИНОПАУАЛЪНЪ*, *ЕДИНОСЪШЕСТЕО*, *ЕДИНОУАДЪНЪ*. Во понова лексика спаѓаат и: *ЗАОУШИТИ*, *ЗАОУШЕННЕ*, *ЗЛЪЗЪ* (*ЖЛЪЗЪ*), *КАЛЪ*, *НЕБРЪШИ*, *ПРИЖИТИЕ*, *СЪБОРЪ*, покрај преславизмот *СЪБОРЪ*, потврден е и охридизмот *СЪЗЪМИЩЕ*, каде што *СЪЗЪМИЩА* е синоним на *СЪЗЪМИЩЕ*.

¹⁷ овъца обично се употребува за 'християнски верник, духовно чедо'; лексемата неѣкомъ во химнографските текстови означува 'недопрен, девствен, чист';

$$\Delta A \times C \cdot \bar{\Delta}.$$

71a39Orb; **СТИХОЛОГИСАТИ:** НЫ|НЪ| ТЕБЕ ГРАД|Е| СТИ|Х|ОЛО|ГИСАМ| РЕУ|Е| ГОСПОДЬ 19b8Orb и сл.

Карактеристично и за Ваташкиот минеј е изразеното присуство на грцизми, најмногу во сферата на литургиската терминологија, при именувањето на литургиски дејства, црковни празници, предмети наменети за црковна употреба и тоа главно во типикот и сл.: **АНАЛОГЪ**: и поставитъ крстъ на налог 15d10Vtš, **АГРИПНА**: съврѣшаѣт агріпѣа въ павечеѣрницѣ и на трапезѣ ѿмѣи рибоу и пиѣм вино на славоу и ѹсть прѣсвеѣтоу ю бѣгородицѣ 145r22Vtš, **АНТИФОНЪ**: благовѣщеніе [в]ъ недѣлю веѣрѣ цвѣтнѣоу • агрипны стѣхѣлогисма • а• антифон • блаженъ моуж на гласъ •и• 144v13Vtš; **ДОМЕСТИКЪ**: таже доместикъ повтараетъ все стѣхѣре ѿ стигме до стигме 94c9Vtš; **ЕКЛІСАРХЪ**: и възвѣштаетъ еклісархъ гласомъ ѿко разоумѣты 15c8Vtš; **ЕКТЕНИА**: ѹтеніе бѣгородици ї еѹангеліе дневно соѹщи поздѣ ї ектеніе сподоуи господи потѣм стѣхѣри пасѣ 114c18Vtš; **ЕКТЕРИОНЪ**: на ѿѹтрни великѣ недѣлю и аще ѡбо ектирѣи бѣгородици въ немъ съврѣшаѣтъ се слоѹжба бѣжствнаа 145v12Vtš; **КАНОНАРХЪ**: таждѣ ставъ на срѣдѣ канонархъ прочитаетъ же дньс раждаѣтъ се ѿ дѣѣвы 94c2Vtš; **ЛИТІА**: поѹинаѣмъ веѣрне рекше слава въ вѣшнихъ и творимъ вѣнѣноу ю литію поѹше гласъ а• самогласно 114c28Vtš; **ПАНАХИДА**: ѿкоже велѣтъ въ синагари великіе соѹбѣоти и поѣмъ же прѣжде на панахидѣ 145r28Vtš; **ПРОСКОМИДА**: походитъ їеренъ и творитъ [про]проскомиди! 114a15Vtš; **СТИГМА**: таже доместикъ повтараетъ все стѣхѣре ѿ стигме до стигме 94c10Vtš;

ТЕТРАПОДЪ: ШЕЛАУИТ СЕ ЇЕРЕИ ВЪ ШДЕЖДИ БѢЛЫ САМ ЖЕ ПОЮЩИМ КРСТОУ ВЪДВИЗАЕТЕЪ УЫСТНОЕ ДРѢВО - СЪ ЛАМБАДАМИ ОУГОТОВАНОУ ТЕТРАПОДОУ СРЕД ЦРКВѢ СЪЕРЬШАЮЩЕ НАМ ТРЫСКЕЮЩЕЕ И ДОСТАЕТЕЪ ЖЕ ДО ВЕЛИКЫХЪ ВРАТ СЪ УЫСТНИМ КРСТЫМ 15b22Vtš.

Најмногу подновувања и зборови со ограничена употреба од Орбелскиот, Хлудовиот, Шафариковиот триод односно Ваташкиот минеј се потврдени во типиковиот дел кон богослужбениот текст што не подлежи на строгите црковни канони, па полесно навлегува и народната лексика од говорот на препишувачите. Покрај литургиските термини евидентна е специфичната, народна лексика како на пр. **БИЛО, БАРИКО, ЈУХО, СЛАНИТКОВЪЗ, СЛИВА, КРОУША** и др. во Орбелскиот триод и подновувањата на народна основа во типиковиот дел од минејот: **ОМАКАТИ, ПОВРЗЖЕ, СЪКАЗОВАТИ, ЗАРАДИ, ПОВЪТОРИТИ, ПРЪВРАТИТИ ЛИСТЪ.**

Пр. **БИЛО – БЕЛИКОЕ БИЛО, МАЛОЕ БИЛО:** клепись въ ... въ великое било 174a29Orb;
 великое било съгубаше наунымъ полушное 108d100Orb, sim. 34v28Hlud;
 въ часѣ же седмимъ клеплемъ било малое 93c28Vtš; **ВАРИКО:** да ѡдатъ варико соуиво и зєл
 не с масломъ 25c23Orb;

БѢ СРѢДѢ · ВЪ ЧЕТВЕРТЫХ · ВАРЕНО · ЕДНО · БЕЗЪ МАСЛА · И ПО ЕДНОЙ ЧАШИ ВИНА 17r31Šaf; ДА
БЖДЕТЬ ВАРЕНО СЪ МАСЛОМ 17v1Šaf; ЧАМЫ ВАРЕНО БЕЗЪ МАСЛА 172b29Orb; **ЮХО, СЛАНИТКОВЪ:**
И ИСПИТЬ ЮХО СЛАНИТКОВО СЪ ПИПРЕМЪ И СЪ МЕДОМЪ СМѢСЯЕШЕ 25b22Orb;

СЛИВА, КРОУША: аще ли бждьт сливы соушени или кроушж да имь дадать 25b24Orb;

НАРАДИТИ: зане прѣжде стрѣхъ стѣи хри^сто^вѣхъ биваѣт празники^и зане не бити въ нихъ посѣ^т прѣжде наредисмо 145v31Vtš; **ОМАКАТИ:** и глас -Ѣ- слава^и и не шмакаѣт се прѣсѣ^т и нѣмнѣ^т празничу^ю на тѣжѣ^и глас 145r13Vtš; **ПОВРЪЖЕ:** таждѣ и въ -Ѣ- уас биваѣтъ слоужба шби^уна типикъ поврѣже почи^наѣмъ 144v22Vtš; **СЪКАЗОВАТИ:** и аще бо правила инако сказа^зють^с ово оубо шверѣтохомъ въси 146r2Vtš; **ЗАРАДИ:** якоже варивше рѣх^имъ за[д]ради^и днѣхъ славенихъ 145v33Vtš; **ПОВЪТАРАТИ:** поюше стѣх^ин^ир^х просвѣтителѣ^и на^шего повтарающе слава^и 114a17Vtš; на о^утрни канонъ прѣдпразничу^ю повтарающе на -Ѣ- твореніе і^исн^иф^иов^и 114a17Vtš; **ПОВЪТОРИТИ:** пакѣ^и тожѣ^и повтори 94c1Vtš; **ПРѢВРАТИТИ ЛИСТЪ:** иши шпет прѣвротивше листъ више 52d20Vtš.

Во химнографските текстови се среќаваат лексеми кои не се среќаваат во текстовите што досега биле предмет на лексички проучувања како дел од материјалната база за Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција. Зборовите со единечна употреба се мошне честа појава во Ваташкиот минеј: **ДЕБЕЛСТВО:** дебелство 105c29Vtš, **ЗАКЛОНИТИ СА:** заклонившим се 145r30Vtš; **ЛИКЪСТЪБНИКЪ:** ликъстѣбниѣ 45b5Vtš; **МОКРОТА:** мокротоу 53b21Vtš; **ПЛАСАВИЦА:** плесавиц а 221c22Vtš; **ПРОЪСТАТЕЛЪ:** проѣстателъ 141a16Vtš.

Почесто 'зборовите' со единечна употреба претставуваат варијанти и подновувања од областа на зборообразувањето и се должат на замената на непродуктивните зборообразувачки морфеми со попродуктивни.

Orb; сѣвѣтомъ и трѣбѣаженѣоу дрѣвоу
81d22Orb; **прѣсвѣтѣлѣз - трѣсвѣтѣлѣз - ѡсесвѣтѣлѣз - мѣногосвѣтѣлѣз**; прѣсвѣтѣла 26d22Orb;
b; прѣсвѣтѣлаа
82c18Orb; трѣсвѣтѣлы свѣтъ 144d12Orb; **ѡсесвѣтѣлѣз**; ѡсесвѣтѣлаа дѣвѣж бѣгѣ избѣрѣлѣ ѡс
тъ 77b8Orb;
многосвѣтѣлоу 33d10Orb; **прѣбѣожѣствѣнѣз - мѣногѣбѣожѣствѣнѣз**; прѣбѣожѣвѣсѣтѣвѣна 87a34Orb;
многѣбѣожѣствѣнѣы
43c13Orb; **прѣмѣлѣстѣнѣз - мѣногѣмѣлѣстѣнѣз**; прѣмѣнѣлѣстѣнѣз 42d18Orb; мѣногѣмѣнѣлѣстѣнѣ
ѣ 89b26Orb; **прѣпѣтѣз - мѣногѣпѣтѣз**; прѣпѣтѣла 102a34Orb; мѣногѣпѣтѣла 94a42Orb.

Одразена е засилена употреба на префиксираните глаголски форми и двојната префиксација. Зачестената употреба на префиксот *сз-*, за да означи содејство со некого, а најчесто со Бога е карактеристична и за триодот:

СВЪЗСТАТИ, **СЪПОГРЕТИ**: *свъстаж*, *съпогреох* 210b31Orb; **СЗСЪГРЪШИТИ**: *сзсзгършיתי* 68d16Orb;
СВЪЗЗИГРАТИ: *свъззигранеть* 80d6Orb; **СЪПИСОВАТИ**: *съписоуе* 153d1Orb;
СЪРАЗОРИТИ: *съразори* 86d31Orb, **СЪСТРАДАТИ**: *сзстрадавшимъ* 190d24Orb; **СЪСЪЦАТИ**: *съсѣцаше сѣ* 149d18Orb, **СЪОУБИТИ**: *съоубишеи* 172c2Orb, **СЪОУКРѢПЛѢТИ**: *съукрѣпляющих* 165c4Orb. Сп. и во Ваташкиот минеј: **СВЪЗДАВАРѢТИ**: *свъдваране се* 102b22Vtš,
СВЪЗДЪРЖИТИ: *свъдроузшене се* 186a19Vtš, **СВЪЗЗИГРАТИ**: *свъззигранеть* 80d6Vtš,
СВЪЗЗИТИ: *свъзъшадшимъ* 211c20Vtš, **СВЪСЪХВАЛИТИ**: *свъсхвалимъ* 80b6Vtš,
СЪПОКЪБѢТИ: *съпокъмъ* 219a13Vtš, **СЪПРОСЛАВИТИ**: *съпрослави* 219b28Vtš,
съпрослави се 4a17Vtš, **СЪПРОБѢЛѢТИ**: *съпрѣлѣстити се* 13d30Vtš,
СЪОУКРѢПЛѢТИ: *съукрѣпляющих* 165c4Vtš.

Употребата на нови префиксирани глаголки образувања, пак, непотврдени во другите македонски црковнословенски ракописи несомнено укажува на засилената продуктивност на префиксите. Сп. **ВЪЗДЪХАТИ:** мѣтѣмъ вѣдыхаѣа живѣтъ 232d14Orb; **ВЪЗНИКНАТИ:** вникнѣ 173a11Orb; **ВЪОБРАЗОВАТИ:** въобразова са 209b4Orb; **ВЪЗГЛАСОВАТИ:** възгласова 44b32Orb; **ВЪЗЛѢТАТИ:** на вѣсотѣ възлѣтаѣтъ 236b4Orb; **ЗАДАВАТИ СѦ:** ѣжѣми задаваѣа са 87c35Orb; **ЗАДЪЛЖАТИ:** задължаѣше на ма безаконѣи 110a18Orb, **НАЛАЦАТИ:** налацаѣ налѣцѣши лѣжѣ 112b40Orb, **ОБЛИСТАВАТИ:** слѣнѣще облистѣваѣ 48c11Orb; **ОБЛОЕВЗАТИ:** шѣлобѣза вѣлобѣжѣ 165d14Orb; да шѣлобѣзѣмъ вѣспѣваѣше 91d17Orb; **ОБМАРѢТИ:** шѣбмарѣши ма 60a14Orb; **ОБОУЗДАВАТИ:** глѣбини шѣоуздаваѣши 168c9Orb; **ОБОУМОРТИТИ:** шѣбмори ма 91b18Orb; **ОГРѢВАТИ:** да и нас шѣгрѣвѣтъ 30c32Orb; **ОГЖСТИТИ:** пѣжѣмѣ ѣрѣмѣ шѣжѣти 45a3Orb; **ОДАВАТИ:** шѣдаваѣмъ празѣникоу 241d27Orb; **ОДОУШИТИ:** одѣуѣши ти 150a5Orb; шѣдѣуѣшивѣ слѣвомъ 149d5Orb; **ОКАДИТИ:** шѣкадитѣ вѣсѣхѣ 209d30Orb; **ОСЛѢПЛАТИ СѦ:** шѣслѣплаѣа са 104c1Orb; **ОСТОУДИТИ:** не шѣстоуѣаѣа полашѣмѣ жѣзѣкоу 140a27Orb; **ПОУЛОВѢЮТИ:** сѣѣна поуловѣѣуи 237d12Orb; **ПРИМИРИТИ:** примирѣти тебѣ 54c14Orb; **ПРИНЖДАТИ:** принжѣдаѣмъ глѣголы жѣдовѣскѣми 188a25Orb.

Зачестената употреба на префиксирани лексеми, и употребата на повеќе префикси е битна одлика и на Климентовите химнографски дела (Поп-Атанасова, 2003).

Иако тенденцијата за засилена употреба на префиксираните глаголки форми и двојната префиксација се следи и во постарите ракописи, таа е особено изразена во помладите текстови од црковнословенскиот период, па како резултат на тоа се документираат цели низи на истокоренски образувања со различни префикси. Покрај варијантноста во употребата на префиксите (сп. Десподова, 1981-1982 :188-193, Макаријоска, 1995 :35-44), кај глаголите и во минејот е евидентна тенденцијата за позачестена употреба на два префикса. Пр.

ИСПОСЪЛАТИ: испослаи 73a4Vtš; **ПРЕДЪВЕЗЪГЛАГОЛАТИ:** предвъзглаголаа 82a21Vtš;
ПРЕДЪВЕЗЪГЛАСИТИ: предвъзгласим 87a30Vtš; **ПРЕДЪВЕЗЪЗНАЕТИ:** предвъзнаеа 89c18Vtš;
ПРЕДЪВЕЗЪХОТЕТИ: предвъсхотѣ 81c14Vtš; **ПРЕДЪИЗРЕШИ:** предизрече 169c7Vtš;
ПРЕДЪИСКАЗОВАТИ: предисказоваа 152d23Vtš;
ПРЕДЪНАПИСОВАТИ: преднаписоуѣтъ 200a22Vtš; **ПРЕДЪОБРУЧИТИ:** предобручиа 88d5Vtš,
ПРЕДЪПОВЕЛѢВАТИ: предповелѣваа 89d31Vtš; предповелѣваѣтъ 35a8Vtš; **ПРЕДЪПОВЕЛѢТИ:** предповелѣнноа 90b21Vtš; **ПРЕДЪПОКАЗАТИ:** предпоказаа 133b9Vtš; **ПРЕДЪПОКАЗОВАТИ:** предпоказоуѣ 136d21Vtš; **ПРЕДЪПРЕЛОЖИТИ:** предпрѣложивъ 51b30Vtš; **ПРЕДЪСЪБРУШАТИ:** предъсѣбрушаоуѣ 109b15Vtš; **ПРЕДЪСЪКАЗОВАТИ:** предсказоваа 213b9Vtš; **ПРЕДЪОУЧѢРИТИ:** предоучѣрити 177b11Vtš; **ПРЕДЪОУГOTOBATE:** предоучегоуѣ 124d26Vtš; **ПРЕДЪОУКРАШАТИ:** предъукрашаоуѣ 94a9Vtš; **ПРЕДЪОУПАСТИ:** предоучасѣтъ 54a28Vtš; **ПРЕДЪОУСЪРѢТАТИ:**

прѣдоуспѣтанѣтъ 83b22Vtš, **прѣнеоуделѣти:** прѣнеуделѣтѣи 24c25Vtš.
 прѣнеуделѣтѣи 24c25Vtš, **прѣнеоуделѣти:** прѣнеуделѣтѣи 24c25Vtš.
взразоумити: вразми 188a18Orb;

прѣослоушати: прѣослѣшавъ 15c16Orb; **прѣоуистити:** прѣоуистим са 11a9Orb;
прѣпроводити: прѣпроводити 11c21Orb; **прѣпрославити:**
 прѣпрославимъ 211b11Orb; прѣпрославенъ естъ 101c15Orb.

Некои од двојнопрефиксираниите глаголи ги документираме само во Орб: **опрокажѣти:** опрокажѣвшъ доушъ 39c12Orb; **прѣвзискати:**
 прѣвзискать ... исправление 57a11Orb; **прѣосвѣтовати:**
 ѿсѣвѣты ма прѣосвѣтоване 82c7Orb; **прѣослоушати:**
 прѣослѣшавъ та 15c16Orb; **прѣоудивити:** прѣоудившъ са 76d20Orb.

Меѓу ретките зборови во триодот и минејот се присутни и лексеми со калкирана зборообразувачка структура пр. со префикс без-: **БЕСПЛЪТНО:** рождѣше се бесплътно 153d29Vtš; **БЕСЪРЕБРЬНО:** волѣзни бесребрьно исцѣлите 41a13Vtš; **БЕСЪРЕБРЬНЪ:** врачу бесребрьни 207a9Vtš.

Забележлива е поголемата фреквенција на сложенките, калки, образувани според грчки образец.

Сложените образувања со оглед на нивната застапеност и степенот на продуктивноста на компонентите и зборообразувачките форманти имаат значајна улога во поглед на збогатувањето на црковнословенскиот лексички фонд, на можностите за поголема изразност и разновидност во искажувањето. Од вкупно 135 сложенки во кои како прва компонента се јавува **вѣсе-** дури 92 сложенки се карактеристични за химнографските текстови, од 214 со **Бого-** 128, од 30 сложенки со **свѣто-** дури 25, од 110 со **много-** 31, од 54 со **добро-** 15 се јавуваат само во химнографските текстови итн.

Од аспект на зборообразувачката структура се изделуваат трикомпонентните сложенки:

БОГОВАГОДѢТЬНЪ: бѣгоуѣбѣагодѣтнаа 232c34Orb, **вѣсеблагороднъ:** вѣсебѣагородны 91a14Vtš;

вѣсеблагословенъ: вѣсебѣагословенаа 128d5Orb;
крѣстобогородичънъ: крѣстѣобогородичѣнъ 10d28Orb; **крѣстѣобогородично:** 47aVtš;
 крѣстѣобогородично 47bVtš;

присноживодателънъ: присноживодателны 20a26Orb, **присноживоподатель:** присноживоподате ла 20v23Zag; **присноживотворити:** присноживотвораши 154r22Hlud, **пѣснословословити:** пѣснословословимъ 40b2Vtš, **четвородесетосвѣтлъ:** четвородесетосвѣтли 2a7Vtš итн.

Впечатлива и карактеристична за химнографските текстови е употребата на сложенките што изразуваат голем интензитет на принакот и тоа: со прва компонента

веле-/вель-: **велегласно:**
 вѣзнесѣте велегласно хвалы и мѣлѣтѣи 45c32Orb; **велегласно вѣспѣемъ** 96d21Orb;
велегласнъ: слави и велегласни апѣстѣли 61r20Zag;

трѣбѣи велегласнѣи бѣоуа нашего 24r9Šaf; **велемѣдрѣстковати:** веле-
 мѣдрѣствоуѣтѣи 181d32Vtš; **велеерѣи:**

сбравше се доуѣхови раздрѣшишѣу доуѣхѣи велеерѣи 195v14Zag;
 велеерѣи разѣумѣмъ лѣкавѣи фариеси вѣсѣхъ гѣспѣди притѣи сѣго бѣжати 8v18Hlud;

велеславнъ: велеслави апѣстѣли сѣвѣти 63v23Bt; **велекоуѣица:**
 бысѣтѣ велекоуѣица нареѣи 69a28Vtš; **вельдрѣжавнъ:**

вельдрѣжавномѣи и зѣло чѣстномѣи вѣли вѣстрономѣи тивѣриакѣи 179a35Orb.
 со прва компонента **велико-: великоврѣменъ:**

великоврѣмени вѣрни покажимъ вѣздрѣжаниѣмъ 83r23Zag; **великодѣи:**
 нѣ мѣлѣи са апѣстѣли великодѣи 56d8Orb; **великоименитъ:**

просѣвѣи нас вѣсѣгда чѣудѣи зарѣи великоименитѣи 39a5Vtš;
 чѣлѣвѣи илѣи великоименитѣи 197d8Vtš; **великорѣи:** великорѣи жѣи 55r4Zag;

великорѣи 5c17Orb, великорѣи 31v31Šaf. со прва компонента **паѣе-, трѣ-** со кои се потсилува значењето: **паѣеѣстѣи:** паѣеѣстѣи 181b24Vtš;

трѣбѣи: радѣи са крѣи живоносни и трѣбѣи 82d13Orb;
трѣбогати: трѣбогати 178d17Vtš; **трѣвеликѣ:** трѣвелика 122d15Vtš; **трѣклатѣ:**

рѣи ми ѿ трѣклатѣи 181a11Orb; **трѣсѣтѣи:**
 безначѣи вѣи трѣсѣтѣи свѣтѣи 144d12Orb;

трѣсѣтѣи бѣи единомѣи сѣи зарѣи 21c13Vtš; **трѣсиѣи:**
 придиѣи любѣстраѣи трѣсиѣи 47a8Vtš;

свѣтѣи те трѣсиѣи вѣжѣи бѣи 60c17Vtš; **трѣславнъ, трѣсѣи:** трѣслави дарѣ

и принесѣте пастирѣ свирающе трисвѣтоу ю пѣснь въспонте 90d13Vtš; **ТРЪВЕЗНАУАЛЪНЪ**: тръвезнауална славож штъѣца съвезнауална бѣгоу и сѣйна съвезнауална и доуѣха сѣща 149r6Hlud; тръсвѣтлоу бѣожество единому сѣнающеу зароу ѿ единого трисъставнаго бѣожества и соуѣсѣтеа 21c13Vtš.

Голем број сложенки со прва компонента **ЕДИНО-** се употребува за изразување на божествената природа на Св. Троица: **ЕДИНОРОДЪНЪ**, **ЕДИНЪНОРОЖДЕНЪНЪ**: слово си единопородное иже въ адрѣхъ ѿуьскихъ ѿтверженно плътносно яви се 20c23Vtš; **ЕДИНОСЛАВИМЪ**: неизречѣнаа троице единославима 175v8Hlud; **ЕДИНОНАУАЛЪНО**: троици единосѣстѣенѣи кланѣж са въ божѣствѣ шѣе и сѣине и сѣа тымъ доуѣхомъ единопонауално и едина властѣ надъ всѣми владашиа 8r29Hlud; **ЕДИНОНАУАЛЪНЪ**: тръвезнауална славож штъѣца съвезнауална бѣгоу и сѣйна съвезнауална и доуѣха сѣща едина въ ипостаси единопонауално безнауално бѣожество и сѣщество 149r6Hlud;

да раздрѣшж бесловеснѣж жзыкѣи и покора бѣ-слова • безнауалноу штъѣцоу : тръсвѣтлоу господѣи • твоѣ единопонауално • ѿ свѣта сѣаетъ оумъ нашъ облистаж 73v27Hlud; **ЕДИНЪНОСЖШЪНЪ**: единосжшна еси сѣа таа троице 175v10Hlud, **ЕДИНОСЖЛИУЪНЪ**: троици поклонимъ са штъѣцоу и сѣиноу и доуѣхоу бѣожѣию единосжшномоу штъѣцоу же и сѣиноу единосжшномоу 78r36Hlud; **ЕДИНОЕСТЬСТЪЕНЪНЪ**: единосѣстѣенно слово 21c13Vtš; троици единосѣстѣенѣи кланѣж са 8r29Hlud, **ЕДИНОМЪСЛЪНО**: единомыслѣно въспѣваемъ господѣи слава тебѣ 146b30Orb.

Триодот и минејот изобилуваат со сложенки со прва компонента **СВѢТ-** или изведени форми од оваа основа²⁰.

Пр. единствено во Ваташки минеј се документиран: **СВѢТОДАНИЕ**: теомъ свѣтоданѣмъ прихно просвѣщаеми 46a19Vtš; **СВѢТОВИДЪНЪ**: двоице свѣтовиднаа. 184d25Vtš; **СВѢТОДАТЕЛЪНЪ**: свѣтодателниа зарамы доуѣха просвѣщаеми 47c27Vtš; **СВѢТОЛИТИЕ**: новимъ свѣтолитѣмъ вънезапоу оуѣеници ѿсвѣшѣе се! 214c26Vtš; **СВѢТОЛОУУЪНЪ**: просвѣтиль еси свѣтлоуѣеними ѣченми 106d32Vtš; **СВѢТОНОСИЦА**: дѣви ликѣствоуѣте свѣтоносице 64b7Vtš; **СВѢТОПОДАТЕЛЪНИЦА**: свѣтоподателнице 219d3Vtš; **СВѢТОРОЖДЕНЪНЪ**: ѿ свѣторожденна шѣлака хриѣста оуѣеници носима 214b21Vtš; **СВѢТОСИАНЪНЪ**: свѣтосѣанно живѣше властѣлски 223c14Vtš; **СВѢТОЯВЛЕНИЕ**: свѣтоявленѣе полоуѣише 99d23Vtš; **СВѢТОЯВЛЕНЪНЪ**: свѣтоявленно слѣнѣе 160b13Vtš; единствено во Орбелскиот **СВѢТОВИДЪНЪ**: свѣташе са свѣтовидѣниѣмъ 67c20Orb; **СВѢТОБЪПЛАТТИТИ** са нѣж тѣкмо свѣтовѣплѣшъ са за ны мѣоли ѣниѣста 50d15Orb; **СВѢТОНАСТАВЪНИКЪ**: свѣтонаставниѣе искоуѣе 59d36Orb; **СВѢТОПРЪБОУИСТЪ**: свѣтопрѣбоуѣиѣстаа похвало 50c26Orb; во Хлудовиот **СВѢТОИСТОУЪНИКЪ**: свѣтоистоуѣникъ животѣнъ 10r23Hlud; **СВѢТОНОСЪНИКЪ**: климентѣ свѣтоносѣе игнатѣе 177v16Hlud; **СВѢТООБРАЗЪНО**: свѣтошѣразно доуѣха бѣа годати да исцѣлѣетъ 170v11Hlud; **СВѢТОСЖИТИЕ**: бѣожѣиѣмъ сѣнаиѣмъ трѣслѣѣуѣнаго свѣтосжѣитѣа 177r10Hlud, односно единствено во химнографски текстови **СВѢТОЗАРЪНЪ**: ношъ свѣтозарна 211b13Orb; ношъ свѣтозарнѣж 138v27Hlud; свѣтло да свѣтоноситъ 6d16Vtš; **СВѢТОНОСѢЦЪ**: свѣтоносѣцъ проидѣ ис тебе великое слѣнѣе хриѣстоуѣе 182v8Zag, 147v37Hlud; климентѣ свѣтоносѣе игнатѣе бѣогоносѣе методѣе 177v16Hlud; свѣтоносѣцъ билъ еси мирѣж 77b15Vtš; **СВѢТОПРИЕМЪНЪ**: свѣтоприѣмнѣж свѣшж сѣшимъ въ тѣмѣ яви са 127d14Orb; свѣтоприѣмни свѣшж сѣшимъ въ тѣмѣ явѣлѣшж са 56v35Hlud; свѣтоприѣмнаа неѣлѣннаа ѿжѣны шѣлакъ страѣсты 57a14Vtš.

Химнографските текстови од македонска редакција овозможуваат следење на јазичните промени, што под влијание на народните говори навлегуваат во писмениот јазик, а со своите специфични лексички и зборообразувачки особености на своевиден начин ги збогатуваат сознанијата за црковнословенскиот лексичкиот фонд како дел од корпусот на Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција.

²⁰ Епитетот светлина во буквална и во метафорична смисла е одлика на Климентовиот индивидуален стил. Климент покажал вистинска виртуозност во изборот на словенските синоними на поимот на светлината и во формирањето на зборообразувачки модели од овој корен (Илиевски, 1995: 43).

Литература

- Десподова В. Префиксни лексички варијанти во македонските средновековни евангелија / В. Десподова // Македонски јазик XXXII-XXXIII. Скопје, 1982. С. 187-192.
- Илиевски Хр.П. Метафората светлина во химнографијата на словенските првоучители и нивните ученици / Хр.П. Илиевски // Културен живот. Скопје, 1995. Б. 5-6. С. 42-48.
- Макаријоска Л. За префиксираните глаголи во македонските псалтири / Л. Макаријоска // XXI научна дискусија на XXVII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура. Скопје, 1995. С. 35-44.
- Макаријоска Л. Лексичкиот систем на црковнословенскиот јазик во Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција / Л. Макаријоска // XXXIII научна конференција на XXXIX меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура. Скопје, 2007. С. 195-202.
- Поп-Атанасов Г. Прилог кон проучувањето на таканаречениот “Ваташки општ минеј” / Г. Поп-Атанасов // Македонскиот јазик од Мисирков до денес. Скопје: ИМЈ, 1996. С. 69-77.
- Поп-Атанасова С. Лексиката на македонската црковна поезија / С. Поп-Атанасова. Скопје, 2002.
- Поп-Атанасова С. За некои јазични карактеристики на преписите на Климентовите химнографски дела од македонска редакција / С. Поп-Атанасова // Литературен збор. Скопје, 2005. Б. 4-6. С. 35-42.
- Поп-Атанасова С. За некои поретки лексеми во Климентовото поетско творештво / С. Поп-Атанасова // Кирилометодијевистика. Скопје, 2005. Б. 3. С. 121-126.
- Ribarova Z. Parimejní text v Orbelském triodu / Z. Ribarova // Slavia. 1992. 61, seš. 4. S. 435-440.
- Рибарова З. Кирилометодијевската традиција во паримејниот текст од триодите Орбелски и Хлудов / З. Рибарова // Реферати на македонските слависти за XI меѓународен славистички конгрес во Братислава. Скопје: МАНУ, 1993. С. 91-98.
- Рибарова З. Црковнословенските текстови како извори за историјата на македонскиот јазик / З. Рибарова // Педесет години на македонската наука за јазикот. Скопје: МАНУ, 1997. С. 51-56.
- Рибарова З. Принципи на палеословенистичка лексикографија и Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција / З. Рибарова // XXXIII научна конференција на семинарот за македонски јазик, литература и култура. Скопје, 2007. С. 189-194.
- Русек Ј. Евангелските части в триодите и нај-ранните преводи на евангелието / Ј. Русек // Paleobulgarica. Старобългаристика. София, 1991. XV, 1.
- Тотоманова А.М. Правописните особености на Орбелски/ триод и фонетичната система на говора, отразен в него / А.М. Тотоманова // Кирило-Методијевски студии. София, 1991. Кн. 8.
- Црвенковска Е. Загрепски триод / Е. Црвенковска // Стари текстови. Скопје: ИМЈ, 1999. VI.
- Црвенковска Е. Јазикот и стилот на триодот / Е. Црвенковска. Скопје, 2006.
- Црвенковска Е. Химнографското творештво на Св. Климент и Св. Наум Охридски / Е. Црвенковска // Св. Наум Охридски – живот и дело. Скопје, 2006. С. 47-53.
- Џубалевска М. Ваташкиот минеј (со посебен акцент врз лексиката): докторска дисетација (ракопис) / М. Џубалевска. Скопје, 2007.